

PALOTÁS GYÖRGY

„Öt, sarjam, öt emeld magatokhoz királynak!”Szapolyai Jánost dicsőítő *querelák* a 16. század első feléből

Imre Mihály 1995-ben azt írta a rendkívül részletgazdag könyvében, hogy a „*Querela Hungariae* toposz föltárásának legfontosabb forrása a magyarországi és a kortárs világirodalom latin nyelvű irodalma volt, szövegállományukból – éppen eddigi ismeretlenségük miatt – *majd ezer sornyi* szerepel könyvemben.”¹ Tanulmányomban ezt a toposzt kívánom tovább árnyalni két, eddig kevésbé ismert 16. század eleji elégia segítségével. A bosnyák–dalmát származású Verancsics Mihály alkotásai nemcsak irodalomtörténeti és toposzkutatási szempontból szolgálhatnak értékes megállapításokkal, hanem Szapolyai János (1487–1540) külpolitikai kényszerpályáját, az 1528-as török–magyar szövetség eszmei hátterét és a magyarországi belpolitikai széthúzást is megvilágíthatjuk általuk. Ezek az elégiák azon kevés irodalmi alkotás közé tartoznak, amelyek nyíltan kiálltak I. János király személye és külpolitikai lépései mellett.

A szövegforrás és a szerzőség kérdése

Az *Acta Tomicianaként* ismert 18 kötetes lengyelországi forráskiadvány számos magyar vonatkozású szöveget őriz a 16. század elejéről. Az iratgyűjtemény összeállítója Stanisław Górski (1496 k.–1572) volt, aki titkárként dolgozott Piotr Tomicki (1464–1535) krakkói püspök udvarában. A gyűjtemény fő elemei a törvények, levelek, külpolitikai iratok és egyéb kancelláriai feljegyzések, nem pedig a klasszikus értelemben vett szépirodalmi alkotások.² Véleményem szerint ennek köszönhető, hogy a magyar történelem eseményeihez és a korabeli panaszirodalomhoz szorosan kapcsolódó alkotásokat még nem vizsgálták érdemben az irodalomtörténészek. A XI. kötetben a kiadó a hatalmas mennyiségű kiadatlan varsói kézirat közül két költeményt is közölt.³

- 1 IMRE Mihály, „Magyarország panasza”: *A Querela Hungariae toposz a XVI–XVII. század irodalmában*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1995 (Csokonai Universitas Könyvtár: Bibliotheca Studiorum Litterarium, 5), 10. A toposz történetére további összefoglaló munkák: GYÖRY János, *A kereszténység védőbástyája*, Bp., Minerva, 1933; BENDA Kálmán, *A magyar nemzeti hivatástudat története a 15–16. században*, Bp., Bethlen Nyomda, 1937; TARNAI Andor, *Extra Hungariam non est vita...: Egy szállóige történetéhez*, Bp., Akadémiai, 1969; HOPP Lajos, *Az „antemurale” és „conformitas” humanista eszméje a magyar–lengyel hagyományban*, Bp., Balassi, 1992 (Humanizmus és Reformáció, 19); BITSKEY István, *A nemzetsors toposzai a 17. századi magyar irodalomban*, előadás (Bp., 2004. okt. 11.), 1–11.
- 2 PETNEKI Noémi, *Acta Tomicianiana – A kéziratok és a nyomtatott szövegkiadás története és sajátosságai*, LK, 74(2003)/1–2, 301–305.
- 3 *Acta Tomicianiana* (a továbbiakban: AT), I–XVIII, edidit Stanisław GÓRSKI, Poznań–Wrocław, 1852–1999, nr.

Az elsőt *Querela Ungariae de Austria* (Magyarország panasza Ausztria miatt), míg a másodikat *Alia querela Hungariae contra Austriam* (Magyarország másik panasza Ausztria ellen) címmel adták közre. A Górski által a margóra írt megjegyzés szerint a költemények egy bizonyos Michaël Wrantius Dalmata alkotásai, aki ekkoriban Stanislaus Hosius (1504–1579), a híres lengyel humanista tizenöt éves tanítványa volt a krakkói udvarban. A forrásgyűjtemény szerint az elégiák a 1529-es évben készültek a törökök Bécs elleni támadását megelőzően.⁴

A költemények szerzőjének⁵ nevét a kiadó latinus alakjában adta közre, melynek magyaros formája Verancsics Mihály (1507?–1571 k.), vagy ahogyan a horvát szakirodalom nevezi, Mihovil (Mišo) Vrančić.⁶ A délszláv származású magyarországi humanista többek között diplomáciai feladatokat látott el Szapolyai János udvarában.⁷ Rokoni kapcsolatban áll I. János király híres diplomatájával, Statileo Jánossal (?–1542), aki 1528-tól erdélyi püspök volt. Testvére, Verancsics Antal (1504–1573) a 16. század második felének egyik kiemelkedő humanistája. Statileo a korszakban bevett szokásként működő nepotizmus gyakorlatát követve vette magához Verancsics Antalt és Mihályt.⁸ A testvérek egy rövid ideig Trogirban, majd Šibenikben tanultak. Tanítójuk a klasszikus műveltségű Elio Tolimero volt.⁹ Az ifjak emellett valószí-

XI², 199–200, valamint 201–203. A költemények további kéziratai és kiadványai: Biblioteka Jagiellońska (a továbbiakban: BJ), 6551, III, fol. 890–892; Biblioteka Czartoryskich (a továbbiakban: BCzart), 284, fol. 59; Kod. Sap. VII (2) 176; Kod. Wojcz. nr. 447; ill. BJ 6551, III, fol. 893–897; BCzart, 284, fol. 59; Kod. Sap. VII (2) 177; Kod. Wojcz. nr. 448. A szövegek hálózati kiadásai: <http://www.ffzg.unizg.hr/klafil/croala/cgi-bin/getobject.pl?c.169:2.croala, illetve ...169:3.croala> (2013.01.15).

- 4 „Per Michaëlem Wrantium Dalmatam, adolescentem annos XV. natum, Stanislai Hosii discipulum, Cracoviae anno domini 1529 scripta ante Turcorum in Austria adventum. Erat is Michaël nepos ex sorore Statilii, episcopi Transsilvanensis, huminis in dicendo acuti ac mordacissimi; idem Stanislai Hosii discipulus inter pueros filios procerum, quos Tomicius in curia sua alebat, literis operam dabat.” – AT XI², 199.
- 5 A szerző életrajzának bemutatása során nem törekedtem a teljességre. Verancsics Mihály életét legjelentősebb támogatójának, Szapolyai Jánosnak a haláláig tekintetem át.
- 6 Dunja FALIŠEVAC, Darko NOVAKOVIĆ, *Vrančić, Mihovil = Leksikon hrvatskih pisaca*, eds. Dunja FALIŠEVAC, Krešimir NEMEC, Darko NOVAKOVIĆ, Zagreb, Školska knjiga, 2000, 780–781; BESSENYEI József, *Verancsics Mihály = Magyar művelődéstörténeti lexikon: Középkor és kora újkor*, főszerk. KÓSZEGHY Péter, XII, Bp., Balassi, 2011, 401–402; Jurić ŠIME, *Jugoslavijae scriptores latini recentioris aetatis*, Zagreb, Typ. Acad, 1971; Maria CYTOWSKA, *Tworczość poetycka Michala Vrančića*, Most: časopis za međunarodne knjizevne veze, 1991/1–2, 226–236; Marianna D. BIRNBAUM, *Humanists in a Shattered World: Croatian and Hungarian Latinity in the Sixteenth Century*, Columbus–Ohio, Slavica Publishers, 1986 (UCLA Slavic Studies, 15), 213–240. Az első, életrajzát részletesen bemutatni kívánó munka, amely sajnos elveszett, MÁLYUSZ Elemér 1919-es egyetemi szakdolgozata *De vita et operibus Michaelis Verantii* címmel. – Soós István, *Az újkortörténész Mályusz Elemér*, LK, 70(1999)/1–2, 188.
- 7 Apja, Verancsics Ferenc boszniai családból származott, anyja pedig a dalmát származású Statileo Margit volt. A dalmát dokumentumokban legkorábban a 13. században tűnt fel a családnév. BIRNBAUM, *i. m.*, 213.
- 8 KERECSENYI Dezső, *Kolostor és humanizmus Mohács után* = K. D. *Válogatott írásai*, szerk. PÁLMAI Kálmán, Bp., Akadémiai, 1979, 100; MÁLYUSZ Elemér, *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*, Bp., Műszaki, 2007, 170.
- 9 Baron de REINSBERG-DURINGSFELD, *Les auteurs dalmates et leurs ouvrages: Esquisse bibliographique = Bulletin du Bibliophile Belge*, ed. August SCHELER, XII, Bruxelles, 1856, 206–207; BIRNBAUM, *i. m.*, 214.

núleg nagybátyjuk hathatós segítségével megfordultak a padovai egyetemen is.¹⁰ Mihály 1526 utáni bécsi tanulmányai szintén nyilvánvalóak.¹¹ Ezek után jutottak el Szapolyai udvarába, majd annak külföldre menekülését követően az ifjú Mihály Krakkóba került az ottani püspök, Tomicki szolgálatába. Lengyelországban ismerkedik meg későbbi legjobb barátaival, Andrzej Zebrzydowskival (1496–1560) és Ludwik Decjusszal (1485 k.–1545).¹² Ez idő tájt, nagybátyja jelentős hatására is, János király pártjára állt.¹³ János udvari familiárisává vált, majd később diplomáciai (*adherens*, azaz ifjabb követként)¹⁴ feladatokat is ellátott az érdekében. A Statileo és a Verancsics család tagjai minden kétséget kizáróan hűséges János-párti értelmiségiek voltak. Ez kitűnik Verancsics Mihály több alkotásából is: a most ismertetett két költeményből; egy János és Izabella esküvőjére írt nászdalból (1539, *Epithalamion Serenissimi Ioannis Hungariae regis et Isabellae reginae per Michaelem Wrantium Dalmatam*; lásd Jurić, N. 3888);¹⁵ vagy az 1540-ben János halálára írt *epicedium*ből (*Divi regis Hungariae Ioannis I epicedion per Michaelem Wrantium Dalmatam*; lásd Jurić, N. 3886).¹⁶ Verancsics János király halála után Izabella királyné szolgálatába állt, ahol szintén udvari familiáris lett 1544-ig.

10 Michael B. PETROVICH, *Croatian Humanists and the Writing of History in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, *Slavic Review*, 37(1978), 625 szerint hagyomány volt a dalmát és raguzai patríciusok körében az, hogy gyermekeiket itáliai egyetemekre – különösen Padovába – küldjék magasabb tanulmányokra. BIRNBAUM, *i. m.*, 213–214. Antal, így valószínűleg testvére is megfordult Itáliában: „[...] Illinc in Italiam misit et in Patavino gymnasio fovit.” – VERANCICS Antal *Összes munkái (MHHS)*, kiad. SZALAY László, Bp., 1857–1875, VI, 87, valamint VII, 109.

11 „[...] regis Cracoviae et Viennae Pannoniae civitatibus litteraria eruditione imbuendum tradidit [sc. Statilius] et de suo suppedavit.” – VERANCICS, *i. m.*, VI, 88; BESSENYEI, *i. m.*, 401.

12 *Uo.*, 401.

13 KERECSENYI, *i. m.*, 92. Bessenyei ezzel szemben az 1526-os időpontot is feltételezi, minthogy nagybátyja, Statileo János kezdettől fogva Szapolyai János oldalán állt. – BESSENYEI, *i. m.*, 401. Statileo János leginkább az óbudai prépostságát féltve szegődött János pártjához 1526-ban. – SÖRÖS Pongrác, *Statileo János életéhez = A pannonthalmi főapátsági főiskola évkönyve az 1915–1916-iki tanévre*, kiad. ZOLTVÁNY Irén, Pannonthalma, Stephaneum, 1916, 11. Vö. „ab initio coronationis, utramque eius [sc. Johannis] fortunam iuxta aestimans, constantissima fide etiam sequutus fuerat”. VERANCICS, *i. m.*, I, 107.

14 BIRNBAUM, *i. m.*, 214.

15 VERESS Endre, *Izabella királyné (1519–1559)*, Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1901, 55. Vö. SZABÓ Károly, HELLEBRANDT Árpád, *Magyar szerzőktől külföldön 1480–1711 megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványok*, Bp., 1896, 100, valamint RMK III, 327. A varsói mikrofilmes anyag előtti megjegyzés szerint: ed. Kraków, Hieronymus Wietor nyomdájában, 1539, 40. E. XXXIII. 352. (BCzart XVI, 260/II). A kézirat emellett megtalálható az OSZK-ban is a Quart. Lat. 776-os jelzeten, Jankovich Miklós 1830-as gyűjteményéből.

16 VERESS, *i. m.*, 87–88. Sebastian Marszewski és Verancsics Mihály gyászénekeket írtak a magyar király haláláról. MARSZEWSKI műve: *In serenissimi Hungariae regis Joannis I. obitum*, Kraków, Hieronymus Wietor, 1540. VERANCICS Mihály, *Divi regis Hungariae Ioannis I. epicedion*, *uo.*, 1539–1540. Veress Endre még úgy gondolta, hogy Verancsics alkotása elveszett (VERESS, *i. m.*, 97), azonban ez szintén megtalálható az OSZK-ban a Quart. Lat. 776-os jelzetnél.

A költemény szerzője rögtön egy erőteljes, érzelmekkel teli költői kérdéssel indítja alkotását. Panasz fogalmazódik meg a kérdésben, ahogyan azt a műfaji sajátosságok megkövetelik, a panaszkodás mégis támadó éllel folytatódik. A Magyarországot megszemélyesítő nőalak elkeseredetten kéri számon a könyörtelen (*crudelis*) Austria támadó fellépését, majd az istenekhez fordul segítségért méltánytalan helyzetében (*Quer1*, 1–4).¹⁸ Ekkor a szónoklatokhoz hasonlóan az egyik leggyakrabban használt költői képpel, az összehasonlítással (*comparatio*) él a szerző, amelynek során a jelen cselekvője visszaidézi a múlt elveszített értékeit, és összehasonlítja azokat saját korával. Jelentős szerepet játszik e szemléletmód hatására egy komparatív szerkezeti modell a költeményben, melyet jól jellemez két leggyakoribb időhatározója: *cum* (akkor) [...] *nunc* (most). A dicső múlt során számtalan esetben győzelmet aratott a magyar nép a gögös úrnő (*dominae* [...] *superbae*) felett, sőt számos diadalmenete révén gúny tárgyává is tette azt a világ szeme előtt. A fényes múlt felemlegetéséből nem hiányozhat a híres reneszánsz uralkodó, Mátyás király (*tempore Corvini*) dicső uralkodása sem (*Quer1*, 5–10). A jelen nyomorúsága nem tarthat örökké: az elkövetett bűnökért Szapolyai János (*tempore Ioannis*) bosszúálló keze fog elégtételt venni uralkodása folyamán (*Quer1*, 11–12).

A támadó hangvétel csak fokozódik a mindenhol magára hagyott (*undique desertam*), így könnyen leigázható ország képével. Az allegorikus nőalak elemi erővel mutatja be ennek megfelelően a háborúktól meggyötört, kirabolt és elpusztított királyságát. A barbárok nemcsak a mezőket, városokat, házakat és templomokat dúlták fel, hanem az ifjakat, az asszonyokat s az öregeket is vagy megölték, vagy bilincsbe verték (*pati barbara vincla*), és elhurcolták otthonaikból őket (*Quer1*, 13–22). Az első két sor számonkérő felkiáltása itt újra megismétlődik. A jelenlegi helyzetben úgy tűnik, hogy a testvérnép bűnös módon bilincsekbe tudja verni a kirabolt Magyarországot (*Quer1*, 23–24). Hungaria számára a legnagyobb szenvedést mégsem ezek jelentik, hanem szülötteinek és gyermekeinek álnok árulása. Itt Verancsics nyilvánvalóan a polgárháborús eseményekre, valamint a főúri körök gyakori pártváltásaira utal a két harcoló fél között. Jóllehet a pusztítás kisebb mértékű, mint az, amit a törökök okoztak, mégis egyértelműen jobban fáj a szülőanyának (*Quer1*, 25–32). A humanista hagyománynak megfelelően a szerző itt ókori reminiszcenciákkal él: megemlíti Kirké fekete fűvét (*atro gramine Circes*), amellyel Odüsszeusz társaihoz hasonlóan a galád Austria magához tudta csábítgatni a nőalak önnön gyermekeit; valamint említést tesz a vétkes méregkeverőről (*scelerata venefica*), Médeiaról is (*Quer1*, 33–34).

17 Az általam használt szöveg a korábbi krakkói kéziratos anyagból származik, nem pedig az *Acta Tomiana* nyomtatott verziójából: BJ 6551, III, fol. 890–892; nyomtatott kiadás: ELTE Egyetemi Könyvtára (a továbbiakban: EK), AT XI², 199–200.

18 A továbbiakban az első alkotásra a *Quer1*, míg az átdolgozott változatára a *Quer2* jelzéssel hivatkozom. A hivatkozott költői szövegek esetében az utolsó arab szám mindig a sorok számára utal. A latin szövegek esetében – amennyiben más neve nem szerepel – mind a szó szerinti, mind a tartalmi idézést saját fordításomban közlöm.

A költemény központi szakaszában jelenik meg a legfontosabb gondolat. Ennek felvezetéseképpen újra elének tárul a barátok által magára hagyott, segítségre nem számító (*nec mihi suppetias*) ország képe. Ha korábbi jóakaróitól nem számíthat együttérzésre, akkor az ellenségeihez kénytelen fordulni támogatásért (*Quer1*, 35–38).¹⁹ Verancsics ekkor újabb antik képpel, pontosabban hasonlattal kívánja megmagyarázni és értelmezni Magyarországnak ezt a lépését. Bár Akhilleusz halálos sebet ejtett dárdájával a müsziai királyon, Télephoszon, később mégis ugyanazzal a fegyverrel, egészen pontosan annak vasreszelékével gyógyították meg a görögök a sérültet.²⁰ Ha Hungaria nem számíthat senkitől támogatásra, akkor segítségért a korábbi ellenségéhez fog fordulni: aki egykor ellensége volt, az lesz a legfontosabb barátja: „hostis qui fuerat, summus amicus erit” (*Quer1*, 39–42).²¹ A körkörösen visszatérő szerkesztésnek megfelelően felindultságában Magyarország ismét kérdéssel fordul Austriához: újra a múlt eseményeit kéri számon, egyfajta igazolását keresve tetteinek. A korabeli panaszirodalom egyik legfontosabb topikus avagy *locus communisszá* vált eleme, a *propugnaculum Christianitatis* jelenik meg itt. A magyar nép számtalan szenvedés és nélkülözés közepette „ércpajzsával” (*meus aereus umbo*) védte nemcsak az Örökös Tartományokat, hanem egész Európát, a keresztény világot, Krisztus népét (*Christi populum*) a pogány törökökkel szemben (*Quer1*, 43–46). A komparatív szerkesztés itt újra megjelenik három ellentét kibontásában, amelyekkel a támadó ország érdemtelenységét és jogtalanságát igyekszik bizonyítani Hungaria, s így annak szócsöve, Verancsics Mihály. Te (*tu*) ifjú lányokkal mulatoztál, míg én (*ego*) háborúba vezettem fiaimat; te ágyon pihenhetél gondtalan álmok (*securus somnus*) között, míg én a földön heverve álmatlan éjszakákat (*insomnes [...] noctes*) töltöttem el az őrhelyemen; s végül te tudtál élni az élet élvezeteinek: gazdag lakomákon tápláltad testedet (*curabasque cutim*) ételekkel és borral, míg én nem ehettem, sőt én magam tápláltam testemmel a madarakat (*corpore pasebam volucres*), valamint gyermekeim vérével növeltem a Duna (*Hister*) vizét (*Quer1*, 47–56). Az allegorikus alak végső elkeseredésében felteszi az utolsó kérdését az elvetemültnek (*improba*): „Mily szavakra van még szükség?”²² Austria semmit sem tett a kereszténység védelmében. Bár élvezte Magyarország természeti kincseit (*metallis pinguibus et bobus*) a *fertilitas Pannoniae* topikus jegyének megfelelően, mégis harcba indul egy baráti és keresztény ország ellen (*Quer1*, 57–62). Számára az a gatzett sem volt elég, hogy elragadta Máttyás fegy-

19 Szapolyai külpolitikai lehetőségeire és a diplomáciai kiütkeresésre lásd BÁRDOSSY László, *Magyar politika a mohácsi vész után*, Bp., Holnap, 1992; SZALAY László, *János király és a diplomatia*, BpSz, 2(1858), 3–32, 145–169, 340–356. stb.

20 Robert GRAVES, *A görög mítoszok*, Bp., Európa, II, 1970, 449–451. Vö. APOLLODÓROSZ, *Epitomé*, III, 17–20.

21 Hasonló gondolat jelenik meg Csányi Ákos, Nádasdy Tamás katonai tisztartójának egyik 16. század közepén írott levelében. Ebben arról ír, hogy a magyarok az oroszán (ti. török) torkából menekültek a keselyűhöz (ti. Német Császárság) s ennek rugdosásától az oroszánál találtak védelmet. – Idézi ÖZE Sándor, „A kereszténység védőpajzsa” vagy „üllő és verő közé szorult ország”... = *Magyarok Kelet és Nyugat közt: A nemzetűdat változó képei*, szerk. HOFER Tamás, Bp., Néprajzi Múzeum–Balassi, 1996, 105.

22 „Quid verbis opus est?” (*Quer1*, 57). Az ovidiusi allúzió nyilvánvaló, vö. OVIDIUS, *Metamorphoses*, XIII, 120.

verrel megszerzett királyságát, Csehországot²³ (Quer1, 63–64).²³ A költemény utolsó szakaszában egy, már korábban említett személy és egy újabb alak jelenik meg farkas, illetve oroszlán formában:

Te az oroszlánban bizakodva fenyegetsz minket,
 úgy véled, hogy szét tudod szórni népünket.
 Farkas van, farkas van a juhakoljainkban, oh gaz! amely már
 téged s népeidet az oroszlánnal együtt el fogja ragadni.²⁴

Az oroszlán (*leo*) nyilvánvalóan az osztrák főherceget, Ferdinándot jelképezi, aki 1526. október 26-tól cseh király is volt: a cseh királyság címerének középpontjában egy ágaskodó oroszlán látható. A másik állat, a farkas (*lupus*) Szapolyai Jánosra utalhat, mint-hogy a családi címerében egy farkast ábrázoltak. János király számára nem túl hízelgő képpel indítva („*lupus, est nostris in ovilibus*”) figyelmezteti Hungaria támadóját arra, hogy még ha az oroszlán segítségét is bírja, akkor sem lesz képes meghódítani őt, sőt maga János fogja elragadni mindkettőjüket. Ez a kijelentés nyilvánvalóan hiperbolikus, nem lehet igazán komolyan venni. A túlzó és éppen ezért talán hihetetlen gondolatmenet folytatódik a retorikus szerkesztésnek megfelelően három anaforikusan (*quo duce* [...] *hoc duce* [...] *hoc duce*) ismétlődő disztichonban. A távoli tájakra vezetett hódítások (*longinquos* [...] *ad Indos*) és az Austria legyőzésére utaló diadalmenet közrefogja a költemény már korábban kifejtett központi gondolatát, a korábbi ellenséggel történő esetleges megbékélést (Quer1, 69–74). Ez Ferdinánd támadásának a következménye, nem pedig az oka volt, mely gondolat kisebb változtatásokkal jelenik meg itt újra (*quos hostes habui, nunc utor amicis*), mintegy zárásaként az alkotásnak. A költemény két utolsó sorában, keretet adva a műnek, az allegorikus nőalak ismét az istenek, pontosabban az Úr felé fordul támogatásért és azért, hogy ezeket a jövőbeli terveit tegye igen szerencsésé (Quer1, 75–76).

Az *Alia querela Hungariae contra Austriam című költemény ismertetése*²⁵

A második elégia enyhébb hangot üt meg, kevésbé érezni rajta a támadó hangvételt. Ennek okára szintén Górski szolgálhat magyarázattal. A két elégia közé a következő megjegyzését fűzte: „*Cum autem idem Michael Wrantius a magistro suo Hosio reprehensus esset, quod suprascriptam querelam parum pie scripserit, idem se corrigens, hanc alteram*

23 Verancsics Mihály itt – elfogultan – Morvaország, Lausitz és Szilézia I. Ferdinánd általi, erőszakos és jogtalan 1526. októberi elfoglalására utalhat vissza. I. Ferdinánd ugyanis okt. 26-án értesült arról, hogy a cseh országgyűlés királlyá választotta, tehát területszerzése jogilag szabályos volt. – BARTA Gábor, *Illúziók esztendeje (Megjegyzések a Mohács utáni kettős királyválasztás történetéhez)*, TörtSz, 20(1977)/1, 7–8.

24 „*Sed nobis etiam minitaris freta Leone, / quoque greges nostros spargere posse putas. / Est lupus, est nostris in ovilibus impia, qui iam / teque gregesque tuos cumque leone feret.*” (Quer1, 65–68.)

25 Az *Alia querela Hungariae contra Austriam* szövege szintén Krakkóból származik, felhasznált kézirat: BJ 6551, III, fol. 893–897; a nyomtatott kiadás az EK-ban: AT XI², 201–203.

sequentem querelam scripsit²⁶ (kiemelés főlem – P. Gy.). Tehát tanára, Hosius tanácsára – vélhetően a kortárs lengyel diplomácia kivárá álláspontját és a magyarországi eseményekbe be nem avatkozó külpolitikáját is tükrözve – kellett finomítania a vélhetően iskolai stílusgyakorlat céljából elkészített korábbi költemény hangvételét.

A csapásoktól meggyötört, kifosztott és magára hagyott Hungaria panaszkodik ismét, most már a különböző természeti elemekhez. A fent ismertetett költemény egyik mellékesnek látszó gondolata kap itt nagyobb hangsúlyt. A beszélő kiemeli az országot sújtó pártütéseket (*oppressum seditione sinum*), valamint kérdések sorozatával azt, hogy nemcsak idegenek (*advena*), hanem már saját gyermekei (*mea viscera*) is felemésztik őt a kegyetlen csapásokban (*Quer2*, 1–12). A rázúduló szerencsétlenségek közepette az istenekhez fordul tanácsért (*Quer2*, 13–14). A múlt dicsősége és a jelen sivársága itt is riasztó ellentétbe kerül egymással. Régen vitézei és azok katonai ereje miatt híres és hatalmas ország volt. A föld és a természet kincsei bőségesen megadtak neki mindent, így a királyságában élők sokáig gazdagok és éppen ezért boldogok voltak. Azonban most (*nunc*) mindent elveszített, s már a csöcselék emlegeti intő példaképpen. Elpanaszolja azt, hogy a Sors hűtlenné vált iránta (*sorte novante fidem*), valamint azt, hogy a hatalmas végzet (*fortuna potens*) mily szeszélyesen tud vele bánni (*Quer2*, 15–22). Pannoniát külső és belső csapások egyaránt sújtották. Az 1519-es melanchthoni retorikát követve, miként az első elégiában is, a gyötrelmek felsorolása következik. Ellenséges seregek (*hostiles acies*) dúlták fel országát, gyilkolták le vitéz fiait, s pusztították el keresztény templomait. Ehhez a pusztuláshoz párosul az örökös széthúzás és belső háborúskodás is, melyet saját vérének hullajtása kísért (*Quer2*, 23–30).

A beszélő ismét vádlón fordul az égi istenek felé, s minduntalan az okokra keresi elkeseredetten a választ: „Ámde akkor az oly nagy romlásnak milyen oka volt, / oh, égi istenek? Mi okból érdemeltem ki az oly nagy romlást (*tantum [...] exitium*)?”²⁷ Esetleg valamilyen isteneknek nem tetsző vétket követhetett volna el a szerencsétlen Pannonia (*Quer2*, 31–36)? Ám vétekre, különösen vallási vétekre nem lehet az országban példát találni. Számos templom hirdeti dicsőségesen még most is az isten(ek) hatalmát. Nem fordul elő sem az elvilágiasodott klérusra jellemző papi házasság, sem a szüzesség megszégésére nincs itt példa; a vallásos hitre jellemző értékek – mint a kegyesség (*pietas*), a tisztelet (*honor*), a szemérem (*reverentia*) és az istenfélelem (*religio*) – még mind megtalálhatók ebben az országban (*Quer2*, 37–44). A szerencsétlenségének tényleges okát a testvéri nép álnok árulásában és galád magatartásában véli felfedezni a beszélő. A *non ego* négyyszeri kiemelésével, valamint a negatív festéssel érzékelteti nővérének (*Austria*)

26 A két költemény közötti megjegyzés szintén Górskitól származik – BJ 651, III, fol. 892. Az AT XI², 200. ezt másképpen közli: „Cum autem Hosius praeceptor discipulum Michaëlem durae ac impiae scriptionis argueret, hortatusque eum esset, ut mitiore stilo idem argumentum tractaret, Michaël fecit, ut sequitur” (Dopisek Górskiego). Az első költemény javításának okára rávilágíthat a Stanislaus Hosius levelezésének kiadásában található egyik, szintén Górskinak tulajdonítható megjegyzés: „[...] Hosius praeceptor discipulum argueret durae ac impiae scriptionis in Germanos [...]” (kiemelés főlem – P. Gy.). – Stanislaus HOSI, [...] et quae ad eum scriptae sunt Epistolae, tum etiam ejus orationes, legationes, eds. Franciscus HIPLER, [...] et Vincentius ZAKRZEWSKI, Krakowie, 1879–1888, 224.

27 „Sed quae tanta fuit tantae mihi causa ruinae, / O superi? tantum cur merui exitium?” (*Quer2*, 33–34.)

álnok árulását: „Nem én üztetek ki benneteket a templomokból”, mely kapcsán a reformáció és az ezt követő német vallásháború igen véres eseményeire is gondolhattak az olvasók. A „Nem én vágytam hadat üzeni a szomszédjaimnak, [...] Nem én kívántam elűzni a szomszéd királyt a királyságából, [...] Nem én fegyverkeztem csatákra édes testvéreim (*germanos fratres*) ellen”²⁸ mind-mind I. Ferdinánd 1527. július 8-ai támadását idézhették fel a kortárs olvasóban. A családtagok (*cum genero ipse socer*) egymás ellen viseltek megbocsáthatatlan, istentelen háborút. Mindezek azonban nem számítanak az égieknek, s nem voltak megfelelő indokok arra, hogy az isteni gondviselést és segítséget kiérdemelje a már-már elpusztuló, szerencsétlen Hungaria (*Quer2*, 45–52).

Az elkeseredett beszélő végezetül a legerősebb és legjogosabb bizonyítékát tárja az égi hatalmak elé. A korszak különféle költeményeiben, humanista levelezésében, a követi és szónoki beszédekben minduntalan visszatérő toposz, a kereszténység védőbástya gondolat kap itt újabb megfogalmazást. Krisztus nevéért (*pro Christo*), azaz az egész keresztény Európáért egyedül, sőt elhagyatottan harcolt, küzdött és kitartott Magyarország a vad török támadásaival szemben.²⁹ Sok népet hajtott már az igája alá az istentelen pogány, s lassan már Pannonia is rabigába kényszerül. Az önfeláldozó és a kereszténységet védő harc számos metaforaként jelenhetett meg a korabeli humanista irodalomban: védőbástya (*propugnaculum*, *presidium*), védőpajzs (*scutum*, *clipeus*), védőfal (*antemurale*) stb.³⁰ Ebben az elégiában Verancsics a fal-védelem költői képét alkalmazta: „Ellenálltam és fal (*murum*) gyanánt tartottam elé hátamat”, megakadályozva távolabbi tombolását és pusztítását Európa más vidékein (*Quer2*, 53–62). A megszemélyesített nőalak semmilyen külső támogatást sem nyerve egyedül harcolt ellene, s ahogyan Atlasz a vállán hordozta az egész világot, úgy viselte el Pannonia a törökök fegyvereinek csapásait. A történelmi feladat rá volt osztva, ezt rendelte neki a végzet. Nem lehetett senki, semmilyen más nép sem, aki Herkulesként átvállalta volna tőle ezt a súlyos kötelességet. Az elkeseredés és a dac szava kap itt erőteljes hangsúlyt, melyet az „egyedül” (*sola*) háromszori kiemelése nyomatékosít egy disztichonon belül (*Quer2*, 63–68). Ez az elkeseredett hangvétel már-már a fenyegetés hangjába csap át: „legyőzve [...] nem halok meg egyedül (*non victa [...] sola cadam*)” (*Quer2*, 68).

A legnagyobb felháborodás a most másodszer is megszólított kegyetlen végzet (*crudelis [...] fortuna*) ellen irányul. Pannonia már a Párkákat szólítja elkeseredésében, hogy életének fonalát szakítsák el valahára, ám ekkor rádöbben a végzet szeszélyes természetére, változékonyságára, s arra, hogy a távoli jövő még lehet reményteli. A szerencse forgandóságát – „A hatalom legmagasabb csúcsáról egyedül te taszítod le a halandókat, / másrészt te is helyezheted vissza egyedül őket a trónra”³¹ – is szem előtt tartva Magyarország bizakodik, és egyúttal reménykedik a szebb holnapban (*Quer2*,

28 „Non ego vicinis indicere bella cupivi” (*Quer2*, 45); „Non ego vicinum Regem detrudere Regnis” (*Quer2*, 47); „Non ego germanos armavi in proelia fratres” (*Quer2*, 49).

29 Mátyás király 1481-es pápai levele szerint: „pro bono totius christianitatis, in cuius ego antemurali iaceo.” – *Diplomáciai emlékek Mátyás király korából (MHH)*, IV, gond. NAGY Iván, B. NYÁRI Albert, Bp., MTA, 1877, 353.

30 Vö. TERBE Lajos, *Egy európai szállóige életrajza*, EPhK, 60(1936), 297–350.

31 „Sola homines summo deturbas culmine rerum, / In solio rursus sola locare potes” (*Quer2*, 77–78).

69–78). Az elszenvedett csapásokért nem egyedül a hatalmas Fortunát kell felelősségre vonni, más tényezők jelenthetik az igazi okokat. Szinte pontosan a mű középpontjában visszatér a nyitó gondolat, a belső széthúzás iránt érzett fájdalom: „Ti, oh, ti főemberek! (nem tudom már elhallgatni az igazságot) / ennek az oka és a szerencsétlenség forrása ti vagytok!”³² A gondosan elhelyezett és kellőképpen előkészített retorikai felkiáltás igen erőteljes hangvételt üt meg, szinte érezni a beszélő kínzó szenvedéseit (*Quer2*, 79–82). A dacos számonkérés nagy hasonlóságot mutat Nagyszombati Márton (Martinus Thyrnavius) bencés apát 1523 őszén megjelentetett *Opusculum ad regni Hungariae proceres* című művével.³³ A szókimondó apát keményen feddi a nemességet; a törökverő hősök harci erényeire, Hunyadi János és Mátyás király dicső diadalaira emlékeztetve.³⁴ A „kereszténység védőpajzsa” gondolat mögül előtűnik a belső egyenetlenség ostorozása, a viszály, az igazságtalanság és a dühödt kórság elpanaszolása. Verancsics Mihály is ezt a képet bontotta ki még részletesebben második költeményében:

A ti viszálykodásokat zilálja szét erőnek erejével a hajamat,
s már annyiszor meggyengült húségetek irántam.
Régóta figyelem azt, hogy ti, főemberek, úgy irányítotok mindent,
hogy veletek együtt elveszek magam is.
Benneteket az ősök fényes tettei sem hatnak meg.
S titeket sem a nemesség, sem a szégyen nem indít meg.
Gondolom, úgy hiszitek, nincsenek is istenek.
S azt gondoljátok, hogy Pluto lenti birodalma sem közelít!³⁵

Az idealizált dicső múlt és a jelen szembeállításával, valamint számos klasszikus allúzióval a magyar nemesi hivatástudatra emlékeztet. Ezt tovább erősíti felkiáltásokkal és a következő sorokba szőtt szónoki kérdésekkel. A nemesség önnön pusztulását okozza, ha megfélemedezik önmaga és az istenek dicsőségéről. A vallási színezettel ötvözött bírálat még erőteljesebben jelenik meg itt, amelyet csak erősít az igen emphatikus megszólítás (*Quer2*, 91–92). A Párkák említése után a Fúriák és a bosszúálló istenek (*Furiae, Dirae*) szerepével magyarázza az indítóokat. Pusztulását és mostani nyomorúságát a költemény kezdetén a külső támadásra és galád árulásra vezette vissza, most azonban a belső meghasonlottságban találja ezt meg. A nemesség jelenlegi magatartására egyéb magyarázatot nem tud találni, csak az esztelen örületet.³⁶ Kérdések sorozatával keresi a

32 „Vos, o vos proceres, (nequeo iam vera tacere) / huius vos estis causa caputque mali” (*Quer2*, 81–82).

33 *Ad regni hungariae proceres, quod in Thorcamt bella movere negligunt* címmel, évszám és hely megjelölése nélkül jelent meg. *Analecta Nova ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia*, ed. Eugenius ABEL, auxit Stephanus HEGEDÜS, Bp., Hornyánszky, 1903, 217–270.

34 HOPP, *i. m.*, 67.

35 „Vestra meos manibus lacerat discordia voltus, / et mihi iam toties vestra soluta fides. / Huc dudum proceres video vos tendere cunctos, / una ut vobiscum funditus inteream. / Nec vos clara movent maiorum facta parentum, / nec vos nobilitas, nec movet ipse pudor. / Iam vos nec superos ullos, credo esse putatis, / Infera nec Ditis credere Regna fore.” (*Quer2*, 83–90.)

36 Cuspinianus hasonlóképpen ezt rója fel a magyarok hibájának: „Merre szaladt eszetek, mely nemrég még a helyén volt, / Mígnem az örültségbe rohantatok önmagatoktól?” (ford. Kulcsár Péter). – Johannes

választ arra, hogy bár mindent bőségesen megadott nekik, mégis miért fordultak ellene saját gyermekei (*Quer2*, 93–100). A 15. század óta Magyarországgal kapcsolatban viszszerő közhely volt a termékeny és mindent bőségesen termő föld képe, némely elemét már Bonfininál is megtaláljuk. Itteni említése éppen arról győzhet meg bennünket, mennyire elterjedt volt Hungaria ezen attribútuma, itthoni és külföldi szerzők egyformán és több alkalommal fordultak hozzá. Nem más ez, mint a „termékeny Pannonia”, a *fertilitas Hungariae/Pannoniae* jól dokumentálható toposzának egy eddig ismeretlen mozaikja. Itt is megtaláljuk az ásványok (*auri, argenti*), a hegyek (*montes*), a termő síkvidékek (*pinguis fertilitasque soli*), a patakok, a folyók (*fontes gelidos [...] flumina*), a termények, a házi és a vadon élő állatok és a halak bőségének szemléjét. A gazdagság bemutatása után a szerző az ország romlásának okáról elmélkedik, s a magyarok belső viszálykodását azok állhatatlan természetével próbálja magyarázni (*Quer2*, 101–108).

Legsúlyosabb keservének a költemény végén ad hangot Hungaria: a nemesség egy idegen király ortalma alá kívánja helyezni az országot (*Quer2*, 109–110). A katasztrofális mohácsi vereség után ugyanis az országban a belső meghasonlottság lett úrrá, mint-hogy a főúri körök két királyt is választottak maguknak. Verancsics Mihály nyilvánvalóan János pártjára állt, az ő személyét és királyságát propagálja ebben az elégiájában is. Az ország múltbeli nagyságát, s elsősorban Mátyás király fényes uralkodását egyedül csak Szapolyai tudja visszahozni. Jánost a szerencse is kísérte, így csakis ő képes visszaállítani az ország hajdani hatalmát (*Quer2*, 111–120). Az allegorizált Pannonia is ebben reménykedik, s abban, hogy a külső és belső ellenséget csak János király tudja megfékezni. A költemény szemlélete itt propagandisztikus hangvételbe csap át. A meggyötört Magyarország felszólítja, sőt inkább utasítja gyermekeit, hogy Jánost erősítsék meg királyságában, a polgárháborús állapotok közepette az ő oldalára álljanak, s ne keressék a szomszéd fejedelem (*vicini [...] Ducis*) kegyeit (*Quer2*, 121–124). Két ellentét sorozatával világítja meg a két király közötti égbekiáltó különbséget:

Ez szabaddá akar tenni titeket, amaz nyakatokra
szolgai igát akar tenni.

Ez titeket kímélve külföldi katonasággal (*externo milite*) visel hadat,
amaz egymás között fegyvert rántat ki veletek.³⁷

A viszálykodás és a széthúzás csak az ország vesztét okozhatja. A kettős veszedelem – délen a törökök, nyugaton pedig a Habsburgok – legyőzéséhez szükség van az ország „sarjainak” megegyezésre. A magyar nemeseknek nem volna szabad egymás ellen harcolniuk; János király pártjára kellene állnia mindenkinek. A korábban elkövetett bűnököt ez a kegyes király („Rex est hic mitis”) bizonyosan meg fogja bocsátani (*Quer2*, 129–132). A költemény végén újra a radikálisabb hangvételű korábbi elégia

CUSPINIANUS, *Oratio protreptica ad Sacri Romani Imperii principes et proceres ut bellum suscipiant contra Turcam...*, Francofurti, 1598, 14.

37 „Hic libertati vos optat reddere, at ille / vestra in servili ponere colla iugo, / Hic vobis parcens externo milite bellat, / Vos ille inter vos stringere tela iubet.” (*Quer2*, 125–128.)

gondolatmenete jelenik meg. Pannónia vadlóm fordul az osztrák főherceghez, Ferdinándhoz. Az invektíva jegyében indulatosan szólítja fel, s parancsol rá az ellenkirályra: az országban dúló viszálykodást ne segítse még jobban elő a tőle távozni akaró emberek feltartóztatásával. Fegyverrel támadott egy olyan országra, amelyre nem is jogosan tart igényt, azt a királyságot azonban, amire úgy áhítozik, már más birtokolja (*quod petis, alter habet*), így nagyratörő terveivel kénytelen felhagyni (*Quer2*, 133–138). Verancsics itt bizonyosan arra a tényre utal, hogy Jánost hamarabb koronázták meg, mint Ferdinándot.

A költemények keletkezési körülményei

A nyomtatott forráskiadvány, az *Acta Tomicianae* összeállítója szerint a költemények valamikor az 1529-es évben készülhettek. Ezt az adatot azonban mindenképpen felül kell vizsgálnunk a versek belső érvei és az időben korábbi krakkói kézirat közlése alapján.³⁸ Az utóbbiban azt olvashatjuk Górskinak a vers elé illesztett megjegyzésében, hogy a költő „scripsit autem anno uno ante adventum Turcorum in Austriam”,³⁹ tehát az 1528. évben születhettek a szövegek. A korábbi ellenséggel – vélhetően a törökökkel – történő esetleges megegyezés gondolatát mint lehetőséget, nem pedig kész tényt említi a szerző, amelyet a jövő idejű igealakok (*non patientur, proteget, erit*) is sejtetnek. A keletkezés időpontjának *terminus ante quem*je éppen ezért vélhetőleg 1528. február 29., esetleg 1528 késő tavasza, minthogy Hieronymus Łaski, Szapolyai János követe ekortájt hagyta el Konstantinápolyt a török-magyar szövetségi szerződéssel a kezében.⁴⁰ A keletkezés *terminus post quem*je pedig valószínűleg I. Ferdinánd 1527. július 8-ai támadása, minthogy „iam [...] vinculis nectere colla mea” (*Quer1*, 23–24).⁴¹ A kiadó és a kézirat másik, ugyanazon közlését is felül kell vizsgálni. A mű szerzője ezek szerint egy tizenöt éves fiú (*scripsit annos XV natus*). Ha a keletkezés kikövetkeztetett intervallumát elfogadjuk, s a szerzőséget sem vonjuk kétségbe, akkor ez az adat nyilvánvalóan téves, ugyanis Verancsicsnak ekkor már húsz-huszonegy évesnek kellett lennie a jelenlegi szakirodalom alapján, bár lehetséges, hogy a szerző széles körben elfogadott születési

38 A nyomtatott verzió elsősorban a varsói Nemzeti Könyvtár anyagán alapul, melyeket a lengyel tudomány Teki Górskiego (ez volt ugyanis Tomicki magángyűjteménye) néven ismer. A gyűjteményben azonban korábbi iratok is helyet kaptak. Ez a sorozat ma a krakkói Jagelló Könyvtár tulajdona. Az 1. és a 4. kötet kivételével teljes egészben ránk maradt; ezek jelzete: Rkp. 6547–6563. – PETNEKI, *i. m.*, 301–302.

39 BJ 6551, III, fol. 890.

40 BARTA Gábor, *A Sztambulba vezető út 1526–1528 (A török-magyar szövetség és előzményei)*, Száz, 115(1981), 195.

41 Valójában már 1527 májusában folytak tárgyalások, bár nem hivatalos formában, Szapolyai és a török követek között Budán. – BARTA, *A Sztambulba vezető út...*, *i. m.*, 190–191. Statileo egyenesen azt kérdezte meg I. Zsigmond lengyel királytól, mit szólna, ha a magyarok a szultántól kapnának segítséget. – AT XI², 55. Piero Zen jún. 22-i sztambuli jelentése is ezt támasztja alá, melyben arról tudósította a Signoriát: „a szultán segítséget akar küldeni a vajdának a főherceg ellen, és csapatokat küldött neki.” – Piero ZEN, *I Diarii di Marino Sanudo*, kiad. F. STEFANI etc., Venezia, 1890–1897, XLVI, 511; idézi BARTA, *A Sztambulba vezető út...*, *i. m.*, 191.

dátumát kellene felülvizsgálni. Véleményem szerint a kéziratban szereplő XV-ös szám helytállóan adta meg Verancsics Mihály életkorát. A szerző 1507-es születési dátumát határozottan el kell vetni Verancsics 1540-ben Statiléhohoz írt levelének következő sorai alapján is: „Vix mea tunc aetas bis sex numeraverat annos, / [...] Nam postque maduit Ludovici sanguine tellus”.⁴² Tehát II. Lajos halálakor, vagyis 1526-ban kétszer hat éves, azaz tizenkettő volt, ami tökéletesen megfelel annak, hogy 1528 körül, tizenöt évesen kezdte meg krakkói tanulmányait.

Műfaji sajátosságok

A versek műfaja formai szempontból a tipikusnak mondható allegorikus heroida.⁴³ A műfaj szépirodalmi levél jellegére és a panaszkodó hangvételre elsősorban Ovidius *Heroides* című munkája⁴⁴ gyakorolt nagy hatást. A női alakban, allegorizáltan megjelenő Hungaria a szenvedései miatt panaszkodik, de most nem nővéreére, Germaniára, hanem Auszriára. Ez a motívum széles körben elterjedt volt a 16. századi magyar, illetve nyugat-európai irodalomban. A korabeli humanista közvéleményben Hungaria még mindig Európa védőbástyája: *propugnaculum Christianitatis, avagy murus et antemurale fidei christianae*; s a régió többi államával és népével együtt oltalmazza a kereszténységet az iszlám törökkel szemben.⁴⁵

A *querela Hungariae*-toposz értelmezéséhez egy igen érzékletes irodalmi és egy híres képzőművészeti alkotást említenék. Az utóbbi egy jól ismert ábrázolás, Johann Nel folio nagyságú fametszete, melyet Martin Schrott *Lachrimabilis miserandae...* kezdetű, latin és német nyelvű párversei (1582) mellett közöltek nyomtatásban.⁴⁶ A kép középpontjában a koronás, ruháitól már részben megfosztott királynői alakot, Hungariát látjuk. Bilincsekbe verve török katonák fogságában szenved, mellén az ország címerét viseli. A törökök egyike a nőalak haját tépi, egy másik láncot teker teste köré; két karját

42 Ad R(everendissimum) D(ominum) Statilium Ep(iscopum) Transsylvanum, 1540, 45–47. A levél az OSZK Kézirattárában található meg a Quart. Lat. 776-os jelzetenél.

43 A műfaj sajátosságait részletesen tárgyalta IMRE Mihály (*i. m.*, 13–237). Vö. Heinrich DÖRRIE, *Der heroische Brief, Bestandsaufnahme, Geschichte...*, Berlin, 1968. Az ehhez a hagyományhoz kapcsolódó szövegeket és a további elemzés során felhasznált alkotásokat Imre Mihály kiadásának megfelelően közlöm.

44 Ovidius által alkotott új irodalmi műfaj. – OVIDIUS, *Ars amatoria*, III, 346. Több műfaj keresztezi egymást benne: a levél, az elégia és a drámai monológ. A retorikai iskolázottság kimutatható a műfaj *suasoria* jellegén.

45 Ahogyan ezt az 1526-os *oratójában* Cuspinianus megfogalmazta: „Hungari, quorum regnum antemurale, et Christianitatis clypeus vulgo appellatur” – Johannes CUSPINIANUS, *De Capta Constantinopoli, et bello adversus Turcas suscipiendo... commonefactio = Selectissimarum orationum et consultationum de bello Turcico variorum et diversorum auctorum volumina quatuor*, I–IV, edidit Nicolaus REUSNER, Lipsiae, 1596, nr. II, 176.

46 Idézi IMRE, *i. m.*, 190; BENDA Kálmán, *A törökkor német ujságirodalma: A XV–XVII. századi német hírlapok magyar vonatkozásainak forráskritikájához*, Bp., Athenaeum, 1942, 54; App. H. I, 487. Vö. *Allgemeine Deutsche Biographie*, XXXII, Leipzig, 1891, 556–558. A képet GALAVICS Géza ismertette (*Kössünk kardot az pogány ellen*, Bp., Képzőművészeti Kiadó, 1986, 18–22).

már levágták, melyek ott hevernek előtte a földön és kutyák lépdesik. A metszet jobb oldalán a pogányok ellen vívott küzdelem vitézei is jelen vannak: pl. Zrínyi Miklós, Hunyadi János, Ulászló és Mátyás király, legalul pedig lovával a Csele-patakba eső II. Lajos. Középen és jobbról háború pusztította táj, bitófákkal és kínzóeszközökkel; balról ellenben gazdag vidék, gondtalan város, távolban a fénylő napkorong: ez Németország. Innen páncélos lovagok vágatnak a fogoly megsegítésére.⁴⁷

A törökkel, tatárral vívott háborúk alatt mind Magyarország, mind pedig Lengyelország rendjeiben, nemesi társadalmában és a királyi udvari intézményekben kialakult az *antemurale*-felfogás, amely a feudális nemesi állam létével és nemzeti hivatástudatával volt kapcsolatos.⁴⁸ A krakkói egyetemen tanult Werbőczy István (1458–1541) – a humanista hagyományok szellemében – a *Hármaskönyv* II. Ulászlóhoz intézett ajánlásában mindezt így írta le:

[...] nem volt oly nép vagy nemzet, amely a keresztény köztársaság megvédése (*pro rei publicae Christianae tutela*) és továbbterjesztése mellett erősebben és állhatatosabban állott volna őrt, mint a magyar; amely (hogy a régebbieket ne is említsem) mintegy száznegyven éven át a rettenetes törökkel szemben, hol támadva, hol védekezve, a mohamedán undokság egész vadsága ellen legnagyobb dicsőségére küszködve, különféle kétes háborúkban soká és gyakran a legvérengzőbb csatákat vívta, és a többi kereszténységet (nehogy mintegy szétört gátakon túlterjedjen az ellenség dühe) vére hullásával, élte odaadásával és sebeivel biztosította és mentette, akkora vitézséggel és oly természeti erő kifejtéssel, hogy élete jobbadán fegyver alatt tölt el.⁴⁹

Ez tehát a képi ábrázolásban és az irodalomban is megfogalmazott, általánosan ismert, allegorizált kép a törökök ellen küzdő Magyarországról. A toposz igen népszerű volt a 16., majd a 17. századi latin nyelvű költők körében. Imre Mihály kimerítő felsorolását adta ezeknek a szerzőknek és műveiknek. A teljesség igénye nélkül néhány példa a hagyományosnak mondható ábrázolásra a 16. századból. Caspar Ursinus Velius (1493–1539) 1529 és 1532 között írt egy *Querela Austriae* című munkát, ahol Austria királynői alakja fordul segítségért nővéréhez, Germaniához.⁵⁰ Ez a munkája, illetve 1527-es fehérvári szónoklata meghatározó forrásai lettek a későbbi szerzőknek. 1545-ben jelent meg Wittenbergben Nicolaus Schirlentz kiadásában Paulus Rubigallus *Epistola Pannoniae ad Germaniam recens scripta* című verses alkotása.⁵¹ A külföldre került magyarországi szerzők műveiben is előfordulnak a panaszirodalom jellegzetes vonásai. 1558-ban je-

47 A kép értelmezését Imre Mihály és Galavics Géza nyomán közlöm. – IMRE, *i. m.*, 190–191.

48 HOPP, *i. m.*, 57.

49 WERBŐCZY István, *Tripartitum opus iuris consuetudinarii incltyi regni Hungariae*, Bécs, 1517, II. Ulászló-nak címzett ajánlólevél = *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalomból*, szerk. BARTA János, KLANICZAY Tibor, I, Bp., Tankönyvkiadó, 1963, 193–194 (ford. KOLOZSVÁRI Sándor, ÓVÁRI Kelemen).

50 CASPARUS URSINUS, *Querela Austriae, sive Epistola ad reliquam Germaniam*, Augustae Vindelicorum, MDXXXII; lásd App. H. I, 239.

51 PAULUS RUBIGALLUS, *Epistola Pannoniae ad Germaniam recens scripta*, Wittenberg, 1545; kritikai kiadása: *Pauli Rubigalli Pannonii Carmina*, ed. Miloslaus OKÁL, Leipzig, Teubner, 1980, 44–52; RMK III, 366.

lent meg Bécsben Zsámboky (Sambucus) János *Dialogi Duo Platonis, Alcibiades Secundus Et Axiochus* című műve. A dialógusok után verses függelék áll *Pannonia ad Germaniam* címmel. Humanista látásmód vehető észre Kassai Dávid Zsigmond *Elegia Pannoniae gravissima pestilentia conflictantis* című, 1577-ben Wittenbergben kiadott 298 soros disztichonjában.⁵²

Tarnai Andor eszme- és formatörténeti vizsgálatokat elvégző munkájában már 1969-ben szorgalmazta 16. századi költészetünk ezen egyedi jellegének részletes kutatását: „A mohácsi csatavesztés és főleg Buda elfoglalása után a hazaiak tudatában a »gazdag föld« motívumához, latin verselőknél és magyar énekszerzőknél egyformán, egyébként is a gyász, a panasz, a romlás (*luctus, querela, ruina*) még részletesen feltárandó képzetei tapadtak.”⁵³ A panasz hangja Verancsics Mihály költeményében viszont támadó hangvétellel és az elkeseredett számonkérés szavaival párosul. Az ovidiusi tradíciót, a 15–16. századi *antemurale*-felfogás elemeit és a panaszirodalom jellegzetes motívumait felhasználva, sőt mi több, azokat jelentősen átdolgozva sajátos hangvételi költeményeket alkotott a saját korának kívánalmai szerint. A műfaji eltérések vizsgálata előtt tekintsük át a már meglévő hagyományhoz szorosan kapcsolódó szöveghehelyeket. Több helyen is megjelenik a *querela Hungariae*-toposz számos vonása és motívuma Verancsics Mihály alkotásaiban. Jellemző egyrészt a képzeletbeli levél címzettjének megszólítása: az elsőben a kegyetlen Austria (*Quer1*, 1–2), a másodikban különböző természeti elemek (*Quer2*, 1–2). Megjelenik az istenek segítségül hívásának motívuma: az elsőben a keresztény Isten (*Quer1*, 75–76), a másodikban elsősorban a pogány Fortuna (*Quer2*, 73–76). A meggyötört és a magára hagyott – *undique desertam* (*Quer1*, 14), *Sola repugnabam* (*Quer2*, 67–68) – ország képének részletezése igen gyakran előfordult a kortárs költészetben. Az *amplificatio* jegyében mindkettő részletes listáját adja a veszteségeknek és az azt követő gyásznak. Említik az anyagi károkat: az elsőben pl. *incensas urbes* (*Quer1*, 19), a másodikban *direpta [...] templa* (*Quer2*, 26). Említést tesznek az emberveszteségekről: *occisos proceres* (*Quer1*, 18), *funera [...] strata meorum* (*Quer2*, 25). Végül elpanaszolják az erkölcsi veszteséget is, amely hangsúlyosabbá válik a második alkotásban: az elsőben saját gyermekei tépik a szülőanya testét (*Quer1*, 26), a másodikban ezt kibontja *consumunt heu me mea viscera* (*Quer2*, 11), s utal a polgárháborús körülményekre (*Quer2*, 27–28).

A *querela Hungariae*-toposz 16. századi változatainak döntő többségében megjelenik a kereszténység védőbástyája gondolat, így ezekben a költeményekben is. Magyarországra vonatkoztatva ez először III. Ulászló 1440. március 8-ai oklevelében olvasható, majd később elsősorban Aeneas Sylvius Piccolomini és Cuspinianus propagálta ezt.⁵⁴ Az elsőben nagy hangsúlyt kap, hogy nemcsak Austriát oltalmazta ércpajzsával, hanem az egész kereszténységet is (*Quer1*, 45–46); a másodikban egyrészt a már említett Atlasz hasonlat (*Quer2*, 63–64) révén, továbbá elpanaszolja azt, hogy Krisztus nevéért

52 Az előbbi RMK III, 451, míg az utóbbi RMK III, 667-es jelzetnél.

53 TARNAI, *i. m.*, 39.

54 TERBE, *i. m.*, 301–302; BENDA, *A magyar nemzeti...*, *i. m.*, 25–26; MARTON József, *Magyarország képe és megítélése Enea Silvio Piccolomini életművében*, ItK, 110(2006), 469–476. Lásd KATONA István, *Historia critica Regum Hungariae stirpis mixtae*, VI, 13, Pestini, 1790, 26.

viselt el oly nagy csapásokat a törököktől (*Quer2*, 33–54). A toposzhoz szorosan hozzátartozik az ún. „termékeny Pannónia” (*fertilitas Pannoniae*) képzete is, amely leginkább a természeti és földrajzi kincsekben gazdag ország képét festi elénk.⁵⁵ Az elsőben a fémek és az élőállatok (marha) bőségét hangsúlyozza (*Quer1*, 59–60), a másodikban ezt a motívumot is részletesebben kifejti: a hős vitézek, a fegyverek, a nemesfémek, a termékeny föld, az állatok és a természeti kincsek (hegyek, folyók, tavak, erdők, rónák, városok stb.) bőségének részletezésében (*Quer2*, 100–106).

Ezek a költemények tehát több elemükben is kapcsolódnak az általánosan ismert képhez. Mi volt mindezek mellett mégis az újdonság – amely, hangsúlyozom, nem tartozik ekkor még szorosan a *querela*-műfaj sajátosságaihoz –, mennyiben hozott újat a szerző? Ennek megválaszolására először is a Ferdinánd-párti propagandairódalom ismertetése szükséges.

Magyar- és Szapolyai-ellenes propaganda a 16. század első felében

Ferdinánd udvara 1527 elején már rég annak a propagandakampánynak légkörében élt, melyet Szapolyai lejáratására indítottak, s amely már korábban is sűrűn felröppentette a magyar–török szövetség rémképét.⁵⁶ Ez a lejárató hadjárat két irodalmi vonalon indult meg. Egyrészt a közeli törökveszély hatására megélenkülő német újságirodalomban (*Türkenbüchlein*),⁵⁷ másrészt a latin nyelvű humanista irodalomban (például Logus 1529-ben megjelent gúnyverseiben). A birodalmi újságok szerint a magyarok mind gyávák és álnok esküszegők; a törököknél is nagyobb ellenségei a német katonaságnak, s a pogánnyal cimborálnak, árulók!⁵⁸ Ez a felfogás tükröződik 1529-ben Conrad Cordatus munkájában is: a magyarok, ez a fékezhetetlen nép még a törökkel is szövetkezik, csak hogy kitölthesse a németek iránti gyűlöletét.⁵⁹ Szapolyai János vajda⁶⁰ például csak

55 Lásd IMRE, *i. m.*, 223–233. Terjedelmesebb felbukkanása először Aeneas Piccolomini munkásságához köthető.

56 BARTA, *A Sztambulba vezető út...*, *i. m.*, 162. Ferdinánd háborúra törekvő magatartását mi sem bizonyítja jobban, mint az a máj. 26-án kelt levele, amelyet a júniusi olmtüzi békekötés tárgyalások előtt írt Margit főhercegnéhez. Ebben ezt írta: „toute diligement assembler mes gens de guerre et incontinent les faire marcher pour a laide du tout puissant conquerer mon Royaulme de Hongrie par force”. – *Magyar történelmi okmánytár a brüsszeli levéltárakból* (MHH), vál. HATVANI Mihály, I, Pest, MTA, 1857, 52.

57 John W. BOHNSTEDT, *The Infidel Scourge of God: The Turkish Menace as Seen by German Pamphleteers of the Reformation Era*, Transactions of the American Philosophical Society, 58(1986)/9, 1–58.

58 *Ein new lied vom nehsten zug ins Ungerland* [...], h. n., 1542 (App. H. I, 288); HORVÁTH Magda, *A törökveszedelem a német közvéleményben*, Bp., Egyetemi Nyomda, 1937, 78–80.

59 Mindezeknek az oka: „dass sie [a magyarok] den Deutschen an vrsach von hertzen feind sein.” – Conrad CORDATUS, *Ursach warumb Ungarn verstöret ist und ytzt Osterreich bekrieget wird*, Zwickau, 1529.

60 Királlyá választása után is következetesen csak a vajda címet adták meg neki a német újságok. Vö. HUBAY Ilona, *Magyar és magyar vonatkozású rölapok, újságlapok az OSZK-ban 1480–1718*, Bp., OSZK, 1948; HUBAY, *i. m.*, nr. 89 (APPONYI Sándor, *Hungarica: Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok*, I, Bp., OSZK, 1900, nr. 201) – *Graff Hans Weyda*; HUBAY, *i. m.*, nr. 132 (SZABÓ K. III, 293; KERTBENY Károly, *Magyarországra vonatkozó régi német nyomtatványok*, Bp., 1880, nr. 413; BALLAGI 406) – *Janusch Weyda*; HUBAY, *i. m.*, nr. 168 (WELLER, Z. 114/2; KERTBENY 524; App. H. I, 270) – *Graff Weyda*.

azért hívta be a törököt Magyarországra Lajos király ellen, „mert születésétől kezdve gyűlölte a germánokat”, s megesküdött, nem nyugszik, amíg egy is él közülük.⁶¹ A magyarok a németek gyűlöletének torzító tükrében keresztényellenesek, hitszegők. Ezt hirdette Sebastian Franck is 1534-ben.⁶²

Az általános negatív képben megjelennek egyes „különösen gonosz és áruló” magyarok, mint „brinnenpeter” (ti. Perényi Péter), vagy a „keresztény vér árulója”, „graf Hans von Zips” (ti. Szapolyai János), „ez az istentelen gonosz”.⁶³ A különböző *Newe Zeytungok* szerint ő vette rá 1529-ben I. Szulejmánt (1494–1566) Bécs ostromára, s esküt tett neki, hogy „minden magyarjaival a németek ellen vonul”. Bécs ostrománál is a magyarok árulása segítette a törököt.⁶⁴ Egy másik újság ugyanakkor a török és Szapolyai szövetségéről számolt be. Pontosán közli az elhangzott német nyelvű (!) beszédek, majd leírja a kölcsönös szertartásokat.⁶⁵ Miután Szapolyai hazáját „összes püspökeivel és zászlós uraival” átadta, „a törökök között [...] örömrivalgás támadt, háromszor megcsókolták a földet, és köszönetet mondtak Mahomednek.”⁶⁶

Szapolyai iránt különösen nagy volt a felháborodás és a gyűlölet a német köznépményben. Egy újság 1528-ban nagy elégtétellel adott arról hírt, hogy a török elutasította Szapolyai segítséget kérő szövetségét: „Még a török is emelkedettebb erkölcsi felfogású, semhogy Szapolyait meghallgatná”, mert Szapolyai – *verretterischer böszwicht* (áruló gazember) – elárulta királyát, hogy maga lehessen király.⁶⁷ Szapolyai áruló, nem keresztény, aki hazáját, amelynek koronájához semmi joga nem volt, eladta a töröknek.

Már 1522-ből, négy évvel Mohács előtről ismerünk egy *Turcken peuchlein* című kiadványt, mely egy ismeretlen szerző műve.⁶⁸ Ez a szöveg Szapolyait – magától értetődő természetességgel – a törökök szövetségésének kezeli. Egy fontos tényre azonban itt fel

61 BENDA, *A törökkor...*, i. m., 61.

62 „Das volck diss lands ist habhaftig und mechting an vihe, aber ein treüwloss galubbrüchig unbestendig volck, wie man teglich erfart.” – Sebastian FRANCK, *Weltbüch Spiegel...*, Tübingen, 1534; idézi HORVÁTH, i. m., 80.

63 Szapolyairól szinte minden korabeli újság és irodalmi alkotás megemlékezett. – BENDA, *A törökkor...*, i. m., 61. Például: „Zu schaden und vertilgung seines vatterlandts geboren, unn alter poeser unchristenlicher handlung nie nichts underlassen, sonderlich die Teutsch Nation wie die Tuerkn von Juggenth zu ueruolgen genaigt” – Peter STERN von Labach krónikája, a *Belegerung der Statt Wien...*, Wien, 1529; „Ein verräterischer boszwicht und nit ehren wert [...]” – *Newe Zeytung von Keyserlicher Mayestat...*, h. n., Georg Wachter nyomdájában, 1528; lásd még *Newe Zeyttung vom Turcken. So vf Mittwoch* [...] *geschrieben ...*, h. n., 1529, lásd App. H. I, 214a.

64 Johannes ROSINUS, Peter STERN, Silvanus OTTMAR, *Viennae Austriae urbis nobilissime a Sultano Saleymano immanissimo Turca[rum] Tyranno immenso cum exercitu obsess[aje Historia...*, Augustae Vindelicorum, 1530. – *Ein neues Lied in welchem ausz angebung deren so von anfang mit und darbei gewesen...*, Nuremberg, 1529; App. H. I, 228; HORVÁTH, i. m., 29.

65 BENDA, *A törökkor...*, i. m., 41.

66 Johann HASELBERG, *Des Türkischen Kaysers Heerzug...*, Nuremberg, 1530. Az idézett részt közli APPONYI, App. H. III, 1673. Vö. Peter STERN, *Wahrhaftige handlung wie und welchermassen der Türk die stat Ofen und Wien beleget*, Nuremberg, 1530 (App. H. I, 225); *Wahrhaftiger grundt und bericht von dem thürkischen Krieg*, 1530; *Ein neues lied der gantz handel der Türkischen Belagerung der Stat Wien*, Nuremberg, 1529.

67 HORVÁTH, i. m., 79. Vö. App. H. I, 204; 225.

68 HUBAY, i. m., 47; WELLER, Rep. 2286; KERTBENY 156; App. H. III, 1643; BALLAGI 261.

kell hívni a figyelmet: a hírlapok minden ömreklamjuk ellenére sem voltak az igazság hű továbbadói. A tényeket valójában elferdítették, és gyakran mit sem törődve a valósággal, szabadon találták ki történeteiket.⁶⁹

A lejárató propaganda másik elemét jelentették a humanista szerzők tollából keletkezett latin nyelvű költemények. Egy latin nyelvű gúnyirat, melyet újabban Kasza Péter egy bécsi humanistának, Georgius Logusnak tulajdonít, szintén elmarasztalóan emlékezik meg János királyról.⁷⁰ E versben szintén nem túl hízelgő képet találunk János királyról: egyenesen gazembernek (*lator*) és istentelen árulónak (*nefandus proditor*) nevezik. Érdekes, de nem meglepő, hogy nemcsak a bécsi humanisták szóltak elmarasztalóan Szapolyairól. A varsói Nemzeti Könyvtár (Biblioteka Narodowa) anyagából nemrégien előkerült egy ismeretlen szerző satirikus hangvételű költeménye, amely a család címerállatával (*lupus*) játszadozik el igencsak gúnyos hangvétellel.⁷¹ A Szapolyai farkas (*lupus [...] Zapolitanus*) felbolygatja ezeket a mezőket, minthogy a szomszéd Lengyelország visszaküldte ezt a kegyetlent (*illum crudelem*) a magyar földre.⁷² Végezetül említsünk meg egy, a magyar király halála után írt költeményt is. 1545-ben még mindig visszaköszönt az az általánosan elfogadott nézet, hogy Szapolyai volt minden rossznak és viszálynak az oka.⁷³ A példákat még hosszan sorolhatnánk, de már a fentiek is elegendők annak illusztrálására, hogy a rosszindulatú vádak és rágalmak mennyire elterjedtek voltak I. János királlyal és a magyarsággal szemben.

Apologetikus és a toposztól eltérő szöveghelyek a költeményekben

János király 1526. november 11-én lett magyar király. Első lépései közé tartozott, hogy elismertesse hatalmát és jogait a magyar trónra a szomszédos államokkal. Két külpolitikai veszélyforrás merült fel számára: délen az évszázados ellenség, az Oszmán Birodalom fenyegette a határokat, míg nyugaton az osztrák főherceg és cseh király, I. Ferdinánd veszélyeztette a hatalmát. A nyomasztó külpolitikai reménytelenség és a kettős királyválasztás eseményei erőteljesen rajta hagyták nyomukat Verancsics Mi-

69 A Benda Kálmán által fogalmazott kritika szerint: „a török korszak német ujságaiban hiába keressük a magyar események valóságos rajzát. Nem a valóságot hozták, csak annak árnyképét, s írásaik a közvéleménynek a valóságról elképzelt, többnyire örökölt, sablonos vonásait tükrözik.” – BENDA, *A török-kor...*, i. m., 77–78.

70 KASZA Péter, „Összeillik e két parázna szépen”: *Néhány észrevétel egy Szapolyai János ellen írt gúnyvers kapcsán = Szolgáltatomat ajánlom a 60 éves Jankovics Józsefnek*, szerk. CSÁSZTVAY Tünde, NYERGES Judit, Bp., Balassi, 2009, 169–178. A gúnyiratot közli KRETSCHMAYR Henrik, *Adalékok Szapolyai János király történetéhez*, TT, 1903, 229–230. További Logus-gúnyverseket közöl az *Analecta recentiora ad historiam renescentium in Hungaria...*, ed. Stephanus HEGEDÜS, Bp., Typis Victor, 1906, 260–261.

71 *Carmen – satyricum in Joannem Zapolyam regem Hungariae*, Krakko, Hieronymus Wietor, 1528. BJ, Cim. 5479 (frg: 2 karty B₁ 1B₂).

72 „Quod Lupus hiis miscet Zapolitanus agris. / Illum crudelem nobis Arctoa remisit / Sarmatia, Hungarico proxima terra solo.” – *Uo.*, 24–26.

73 „[...] quin etiam succensa odiis pars magna tuorum / ferre meos merito tanta pericla refert.” – RUBIGALLUS, i. m., 139–140.

hály alkotásain. A *querela Hungariae*-toposz általános képéhez szorosan nem kapcsolódó, elsősorban tartalmi vonások ennek megfelelően a két elégiában három nagyobb tematika köré csoportosíthatók. Egyrészt Szapolyai János személye, valamint Ferdinánd erőszakos támadásának elítélése áll a költemények középpontjában. Másrészt a török szövetség égető kérdése is felbukkan, főként a korábbi költeményben. A belső széthúzás, s a nemesség méltatlan politikai tevékenységének elpanaszolása is jelentős szerepet játszik az ismertetett elégiákban.

Az uralkodó-dicsőítés toposztárát és technikáit a retorikák már régen besorolták a *genus demonstrativum* „laudatio” válfaja alatt, irodalmi mintáit készen kínálták a klaszszikus életrajzok, az *encomiumok*, *elogiumok*, *panegyricusok*, valamint a történetírók munkái.⁷⁴ Lényegében azonban minden műfaj alkalmas volt a dicséret (*laus*) közvetítésére, a *gloria* megörökítésére, a halotti beszéd (*oratio funebris*) éppúgy, mint a nászadal (*epithalamium*), vagy, mint esetünkben, a változatos tematikájú elégia. Austriát nemcsak a törökök, hanem Szapolyai János is meg fogja fékezni. Miként Mátyás, úgy lesz győzelmes János is (*Quer1*, 11–12), a másodikban ez a párhuzam markánsabban jelenik meg: „Keressetek Mátyáshoz hasonlót!” (*Quer2*, 113). Hunyadi János és Mátyás király azok a hősök, akik vezetésének és heroizmusának legtöbbet köszönhetett a magyarság a védőbástya-gondolat kialakulásában, így nevük hangoztatása kiemelt szerepet játszhatott a János-pártiak retorikájában.⁷⁵ Jánosnak számos pozitív tulajdonsága van a költeményekben, ezzel szemben Austriának – így Ferdinándnak is (pl. a második versben: „Non ego vicinis indicere bella cupivi”, *Quer2*, 45) – csak negatív jelzői lehetnek: *crudelis*, *superba*, *improba*, *venefica*, *impia*. A magyar király az első elégiában farkasként (*lupus*) jelenik meg.⁷⁶ Hungaria figyelmezteti galád támadóját arra, hogy még ha az oroszán (*leo*) segítségét is bírja, akkor sem lesz képes meghódítani őt, sőt maga János fogja elragadni mindkettőjüket (*Quer1*, 67–68). A második versben egyenesen arra szólítja fel gyermekeit, hogy támogassák János királyságát (*Quer2*, 122–123). Ilyen és ehhez hasonló költeményekre nagy szüksége volt a Szapolyait támogató politikai oldalnak, hiszen az ellenkirály, Ferdinánd pártján állók igen eredményes rágalomhadjáratot folytattak már a kezdetektől fogva. Verancsics minden bizonnyal a német nyelvű újságirodalomra és a latin nyelvű, közkézen forgó humanista költeményekre kívánt reflektálni.

Az első elégia hangsúlyos elemét jelenti a korábbi ellenséggel történő esetleges megegyezés gondolata. A törökkel való szövetség gyökeresen új fordulatot jelentett a keresztény Európa számára. Bár a keresztény összefogás, a „hitetlen” mohamedánok

74 BENE Sándor, *Theatrum politicum: Nyilvánosság, közvélemény és irodalom a kora újkorban*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1999 (Csokonai Universitas Könyvtár: Bibliotheca Studiorum Litterarium, 19), 67–68.

75 HORVÁTH, *i. m.*, 66; HOPP, *i. m.*, 31–43.

76 Ti. Szapolyai János. A Szapolyai család címere egy farkast ábrázolt. Vö. GYULAI Éva, *Farkas vagy egyszarvú? (Politika és presztízs megjelenése a Szapolyai-címer változataiban)* = *Tanulmányok Szapolyai Jánosról és a kora újkori Erdélyről*, szerk. BESSENYEI József, Miskolc, Miskolci Egyetem, 2004, 91–124. A képválásztás igen merész Verancsicstól, minthogy a farkas az európai irodalomban igencsak negatív jelentést hordoz. A számos szöveghely közül például: DANTE Alighieri, *Pokol*, I, 49–51; HEGEDŰS, *i. m.*, 261.

elleni szent harc eszmeje legalabb a kereszties harokig nyult vissza, de a 16. század elejére rég üres diplomáciai és propaganda-frázissá egyszerűsödött. Mária királyné 1527 januárjában olyan hírekről értesítette Ferdinándot, hogy Szapolyai a törökkel próbálkozik megegyezni, s a Portával készül titkos tárgyalásokra.⁷⁷ I. (Öreg) Zsigmond 1528 tavaszán értesült arról, hogy Szapolyai foglalkozik a törökkel való megegyezés gondolatával. 1527 végén I. János – hogy szembeszállhasson vetélytársa, Habsburg Ferdinánd erejével – valóban szövetségesnek ajánlkozott, és segítséget kért a Magas Portától. E lépés gyökeres szakítás volt a múlttal, olyan szakítás, amely hosszú időre irányt szabott mindazok számára, akik Magyarország keleti feléből voltak cselekvő vagy szenvedő részesei az eseményeknek.⁷⁸ Ez a súlyos lépés és annak retorikai igazolása központi elemét jelenti az első költeménynek. Verancsics kifejti, hogy Austria hűtlen (*impia*) és galád (*improba*), bár „qui sanguine pro te / complerunt campos prataque ubique mea” (*Quer1*, 15–16), mégis elhagyta Magyarországot.⁷⁹ A magára maradt szenvedőnek akkor ki hozhat segítséget? Nel 1582-es fametszetén is felmerült ez a kérdés: „Qui fert optatam, nunc ubi Christus opem?” Ott a Német-római Birodalomtól várják a segítséget, 1528-ban azonban még mástól. Egy lehetőség van Verancsics szerint: ki kell egyezni a korábbi ellenséggel. Az első költeményben ez három központi helyen is megjelenik: „Hostes magna tamen tanget miseratio nostri / et caput hoc mergi non patientur aquis” (*Quer1*, 37–38); „hostis qui fuerat, summus amicus erit” (*Quer1*, 42); „quos hostes habui, nunc utor amicis” (*Quer1*, 71). Humanista módon ezek után antik hasonlattal – Téléphosz műsziai király és Akhilleusz történetének bemutatásával⁸⁰ – él a szerző ennek mitológiai alátámasztására (*Quer1*, 39–40). A keresztény világ természetesen megbotránkozott ezen a lépésen, azonban akadtak olyan művek is, melyek felismerték a lépés kényszerű jellegét. Guillaume du Bellay az 1532-es regensburgi birodalmi gyűlésen elmondott beszédében kiállt János lépése mellett.⁸¹ Véleménye szerint, mivel János nem talált barátira a keresztény népeknél, ezért az isteni gondviselés

77 *Die Korrespondenz Ferdinands I*, Hrsg. LACROIX, W. BAUER, Wien, 1912, II, 9–10; RÁZSÓ Gyula, *A Habsburg-birodalom politikai és katonai törekvései Magyarországon Mohács időszakában = Mohács: Tanulmányok*, szerk. RUZSÁS Lajos, SZAKÁLY Ferenc, Bp., Akadémiai, 1986, 148; HOPP, *i. m.*, 88.

78 BARTA, *A Sztambulba vezető út...*, *i. m.*, 152.

79 Minthogy Magyarország védőbástyai szolgálatait elsősorban Németország élvezte, Magyarországot legtöbbször Németország védőbástyájának nevezték: *Die nächste Vormauer der deutschen Nation*. A 16. századtól kezdve ez az állandó jelzője Magyarországnak a német rendi és császári iratokban. – HÓMAN Bálint, SZEKFŰ Gyula, *Magyar történet*, III, Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1935, 144–148; HOPP, *i. m.*, 86–101; HORVÁTH, *i. m.*, 54–63. Ez Rubigallusnál így jelenik meg: „ipsa ego ceu scutum certe me saepius hosti / obieci pro te tristia bella gerens” – RUBIGALLUS, *i. m.*, 43–44. (További példák: J. Eck, J. Langus, M. Schrott, P. Anderbach.)

80 Ennek a hasonlatnak a beszúrására az ihletet talán egy anekdotikus jellegű történelmi esemény szolgálhatta Verancsics Mihály számára. Testvére, Antal az 1527. évhez ezt írja a tiszai átkeléshez kapcsolódóan: „János király az evangeliomból meglátatá, hogy ha az tereket segítségül hihatja. A cseri barátok [ti. Tamás és Gellért barát] ezt lelik az evangeliomba: hogy az ki vele jót tiszén, az az ő atyjafia.” – *Memoria rerum, quae in Hungaria a nato rege Ludovico ultimo acciderunt, qui fuit ultimi Ladislai filius*: 1509-től 1566-ig terjedő magyar nyelvű kortörténeti munka az MHHS II–III-ban (Verancsics iratok, II), Pest, 1857, 28.

81 Guillaume du BELLAY, *Orasion faite en la faveur du Roi Jean de Hongrie de la guerre contre les Turcs* = G. B., *Epitome de l'antiquité des Gaules et de France*, Paris, 1556, 59–60. – Idézi GRÖRY, *i. m.*, 39–41.

megszerezte neki a „Hitetlen” barátságát. Jánosnak ez a törökbarátsága – mint ahogyan Benda Kálmán is megállapította – udvarának idegen elemeire támaszkodott, a déli végekről éppen a török elől beszivárgott szláv familiárisaira, köztük Brodarics Istvánra, Frangepán Ferencre, Statileo Jánosra, Martinuzzi Györgyre és magukra a Verancsics testvérekre is. Törökbarát nyilatkozatok „csak” tőlük származnak, nem pedig a magyar uraktól, mint arra helyesen felhívta a kutatók figyelmét.⁸²

S végezetül rejtett módon felmerül mindkét költeményben – az elsőben csak érintőlegesen – a kérdés: mégis ki felelős a jelenlegi szenvedésekért? A külső erők (törökök, Habsburgok) esetleg, vagy még inkább az ország népe, elsősorban a nemesség és a főúri körök. Verancsics ezt a második költeményben fejti ki, Hungaria szájába adva a választ. Az elszenvedett csapásokért nem egyedül a hatalmas Fortunát kell felelősségre vonni, más tényezők is jelenthetik az igazi okokat. Szinte pontosan a mű középpontjában tér vissza a második költemény nyitógondolata, ti. a belső széthúzás iránt érzett fájdalom: „Ti, oh, ti főemberek! (nem tudom már elhallgatni az igazságot) / ennek az oka és a szerencsétlenség forrása ti vagytok”.⁸³ A legfontosabb vád is elhangzik a költemény végén: „Ó, jaj! ugyan mily iszonyú heves vágy (*dira cupido*) volt bennetek arra, hogy / nyakunkat egy idegen fejedelemnek alávéssétek?”⁸⁴ A mohácsi vereség és II. Lajos halála után az ország nemessége két királyt is választott magának. Az „idegen fejedelem”, I. Ferdinánd 1526. december 17-én, majd hivatalosan 1527. november 3-án Székesfehérváron; a nemzeti párt jelöltje, Szapolyai János pedig 1526. november 11-én lett Magyarország törvényes királya. Verancsics Mihály a kettős királyválasztás korában egyértelműen János oldalára állt, az ő személyét és királyságát propagálja ezekben a költeményeiben is. A dicső korokat, s elsősorban Mátyás király fényes uralkodását és győztes háborúit egyedül csak a volt erdélyi vajda tudja visszahozni. Csakis egy nemzeti király lehet az egyetlen helyes választás a nemesség számára, minthogy Mátyás uralkodása után az idegen királyok – itt talán a Jagelló-házi uralkodókra gondolhatott Verancsics⁸⁵ – minden korábbi eredményét és katonai sikereit elveszítették (*perdere id omne duces*) tehetetlen uralkodásuk alatt. Jánost a szerencse is kísérte, így csakis ő képes visszaállítani az ország hajdani nagyságát (*Quer2*, 111–120). A második költeménynek ez a markánsan rábeszélő jellege leginkább a *genus deliberativum* körébe tartozó „adhortatio”, vagyis a szónoki rábeszélés (*oratio suasoria*) fajtájához közelíti Verancsics alkotását.

82 BENDA, *A törökker...*, i. m., 43.

83 „Vos, o vos proceres, (nequeo iam vera tacere) / huius vos estis causa caputque mali” (*Quer2*, 81–82).

84 „Nam quae tanta fuit vobis heu dira cupido / nostra peregrino subdere colla duci?” (*Quer2*, 109–110).

85 A magyarországi trónöröklés kérdésébe a lengyelországi Jagellók is beleszólhattak. Mohács után I. (Óreg) Zsigmondnak szándékában állt kinyilvánítani trónjelöltségét, mint az kitűnik Mikołaj Nipszyc és Krzysztof Szydłowiecki követi utasításából. – HOPP, i. m., 86–87; vö. AT VIII, 211 és 273, valamint AT XV, 823. Így talán nem meglepő, hogy Verancsics az idegen fejedelmek (*externos* [...] *duces*) hangsúlyozásával ennek a lengyel politikai törekvésnek is igyekezett gátat szabni a költészet területén.

Összegzés

A Szapolyai János mellé csoportosuló humanista körnek történettudományi és irodalomtörténeti szempontú vizsgálata a releváns források hiánya, illetve hozzáférhetlensége folytán indokolatlanul mellőzött napjaink magyarországi kutatásaiban. A magyar király környezetében felbukkant számos jelentős délszláv származású humanista szerző, mint például Brodarics István, Frangepán Ferenc, Statileo János, Verancsics Antal és a tanulmányban bemutatott két költemény szerzője, maga Verancsics Mihály is.⁸⁶ Jelen közlemény e kérdéskörhöz és korszakhoz kívánt irodalmi jelentőségű adalékkal szolgálni.

Az ismertetett elégiák témája és hangvétele számos meglévő hagyományból táplálkozhatott. Az erőteljes ovidiusi (klasszikus) imitáció az allegorikus heroida műfajához teszi hasonlatossá a költeményeket. Ehhez az alaphoz párosulnak a keresztény kultúrkörben a panaszirodalom műfaji jellegzetességei, a „kereszténység védőbástyája” gondolat és annak minden topikus eleme. A költemények pontosabb „műfaji” besorolásához azonban figyelembe kell venni azok sajátos hangvételét és a bennük megfogalmazott politikai, külpolitikai gondolatokat. A retorika teljes eszköztárát – mint láttuk, elsősorban a *laudatio* és az *adhortatio* műfajaihoz kapcsolódva – megtalálhatjuk az alkotásokban.⁸⁷ Szűkebb értelemben a szónoki támadóbeszéd tipikus elemeit fedezhetjük fel a harmincnyolc, illetve a hatvankilenc disztichonban, így ezen értelmezés tükrében ezeket a költeményeket támadó iratként, vagyis invektívaként is lehet, még inkább kell olvasnunk. E polemikus hangvételű „támadóbeszéd” (*cohortationes*) I. János érdekében és Ausztria (ti. I. Ferdinánd) ellen hangzottak el. A költeményeknek ez a sajátossága véleményem szerint egyedülálló a *querela Hungariae*-toposz kora 16. századi történetében. Verancsics Mihály 1528-as elégiáinak bemutatása során ismertetett példaim kiválóan szemléltetik ezeknek a költeményeknek az egyedi jellegét. Szerzőjük a *querela*-toposz műfaji sajátosságait átvéve, sőt azokon túl is lépve fogalmazta meg nemcsak a saját politikai nézeteit, hanem a nemzeti párt álláspontját is. Így szerzőnk a panaszirodalom egyik legreprezentatívabb műfaját állította a politikai-publicisztikai irodalom, még inkább propagandairodalom hathatós szolgálatába.

86 BARTA Gábor, *Humanisták I. János király udvarában = Magyar reneszánsz udvari kultúra*, szerk. R. VÁRKONYI Ágnes, Bp., Gondolat, 1987, 193–216. A mohácsi vereség utáni eseményekre és a kettős királyság politikatörténetére lásd JÁSZAY Pál, *A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után*, I, Pest, Hartleben Konrád Adolf tulajdona, 1846; SZALAY László, *Adalékok a magyar nemzet történetéhez a XVI. században*, Pest, Ráth Mór, 1861²; BARTA, *Illúziók eszendeje...*, i. m., 1–31; BARTA, *A Sztambulba vezető út...*, i. m., 152–205.

87 Vö. IMRE Mihály, *A Querela Hungariae toposz retorikai gyökerei*, *Studia Litteraria*, 32(1994): *Toposzok és exemplumok régi irodalmunkban*, 7–23.

1.

Verancsics Mihály: *Querela Ungariae de Austria*⁸⁸

Krakkó, 1528 tavasza

Kézirat: Biblioteka Jagiellónska, Krakkó, 6551, III, fol. 890–892.

Kiadás: *Acta Tomicianae* XI, 199–200.Autore Michaelae Wrantio Dalmata discipulo Stanislai Hosii [...] Quam scripsit annos XV natus, scripsit autem anno uno ante adventum Turcorum in Austriam.⁸⁹

Dic age crudelis, cur optas Austria, toto
 pectore nostra tuo subdere colla iugo?
 Quis deus hoc ferret? quae coeli tanta fuisset
 Impietas? tantum dii prohibete nefas.
 5 Scis bene, quod nunquam dominae sum passa superbae
 Imperium: scis te saepe fuisse meam.
 Tempore Corvini, scis, quando laeta triumphum
 egi, fracta meo cum fueras populo.
 Maesta triumphales tunc cum procedere currus
 10 iussa, orbi toto ludibrio fueras.
 Tempore Ioannis longe peiora videbis,
 iam poenas sceleris, iam scelerata dabis.
 Improba captivam speras me reddere posse,
 undique desertam cum modo me esse vides,
 15 Cum iuvenum fractas vires, qui sanguine pro te
 complerunt campos prataque ubique mea,
 Cumque vides segetes contritas (vota colonum)
 occisos proceres, magnanimosque duces,
 Incensas urbes, direptaque fana Deorum,
 20 Desertas villas, nobiliumque domos,
 Tot viduas, orbosque senes totque orba parente
 pignora, totque pati barbara vincla simul.
 Haec tu cuncta videns, facile iam posse putabas
 indigne vinclis nectere colla mea.
 25 Nec satis hoc fuerat, nisi et atro gramine Circes
 Pelliceres ad te pignora cara mea.

88 Verancsics Mihály 1528-as elégiáinak közlése a klasszikus latin helyesírás szabályaihoz igazodik. A kéziratok valószínűleg nem autográfok.

89 A kísérszövegeket Stanisław Górski saját kezűleg írt megjegyzése alapján közzöltük.

Kqf cmqo v³/₄v² pgvk'M³/₄ ngo 2 p{ gm

42350EZ XIKQ² xhpnf co. "60ul^a o

- Pellecta et matris laceramur usque tuberes
 viscera; vae, miseram nunc peperisse pudet.
 O utinam matris gravidae cum ventre iacerent
 30 clausa, potens uteri diva necasset ea.
 Nam mihi (parva licet) natorum plus doluere
 vulnera, quam Thurcae plurima facta manu.
 Sed iam poenas scelerata venefica sumam
 de te, quae Circen Colchida quae⁹⁰ superas.
 35 Nam si nulla mei miseratio tanget amicos
 Nec mihi suppetias, qui daret, ullus erit,
 Hostes magna tamen tanget miseratio nostri
 et caput hoc mergi non patientur aquis.
 Thelephus et vulnus suscepit cuspide Achillis,
 40 eiusdem posthac sensit et auxilium.
 Sic mihi qui nocuit, nunc idem proteget ipse,
 hostis qui fuerat, summus amicus erit.
 Oblita es, quantos ego sum perpessa labores,
 Improba, iam a longo tempore, vel simulas?
 45 Cum daret assiduos ictus meus aereus umbo
 Tam te, quam Christi populum, dum tueor,
 Tu laetas choreas ducebas iuncta puellis,
 Ast ego ducebam corpora ad arma mea.
 Te curis vacuam securus somnus habebat,
 50 Tradentem molli pinguia membra toro.
 Ipsa sed insomnes ducebam languida noctes
 intenta excubiis, non nisi strata solo,
 Tu instructas epulis mensas celebrare solebas
 Curabasque cutim dulcia vina bibens.
 55 Corpore pascebam volucres ego sanguine nostro,
 In mare purpureas Hister agebat aquas.
 Quid verbis opus est? Tu nullo fracta labore,
 contra ego non parvis obruta semper eram.
 Interea⁹¹ nostris tu dives facta metallis
 60 Pinguibus et bobus iam saturata meis
 Attollis cristas, fastuque inflata superbis
 Improba, quod vix te iam tua terra capit.
 Non satis est gurges, quod nostra Bohemia quondam
 accessit titulis paene coacta tuis,
 65 Sed nobis etiam minitaris freta Leone,
 quoque greges nostros spargere posse putas.

90 Colchida quae: Colchidaque (AT XI.)

91 Interea: intererea (AT XI.)

Kqf cmqo v̄4v̄ pgvk'MB4 ngo 2 p{ gm

42350EZ XKO² xhmf co. "60u^a o

Est lupus, est nostris in ovilibus impia, qui iam
teque gregesque tuos cumque leone feret.

- 70 Quo duce longinquos possem vel tendere ad Indos
indomitosque Scythas Aethiopesque nigros,
Hoc duce, quos hostes habui, nunc utor amicis.
Iuncta quibus, nemo est,⁹² qui mea Regna petat,
Hoc duce tu nostrum decorabis maesta triumphum,
Nam nullo pacto potes iam effugere.
- 75 Tu modo, qui nutu terrarum concutis orbem,
ut mea fortunes haec bene coepta, precor.

Cum autem idem Michael Wrantius a magistro suo Hosio reprehensus esset, quod suprascriptam querelam parum pie scripserit, idem se corrigens, hanc alteram sequentem querelam scripsit.

2.

Verancsics Mihály: *Alia querela Hungariae contra Austriam*

Krakkó, 1528 tavasza

Kézirat: Biblioteka Jagiellónska, Krakkó, 6551, III, fol. 893–897.

Kiadás: *Acta Tomicianae* XI, 201–203.

- O coelum, o terra, o fulgentia lumina solis,
o Phoebe, o celsi sidera clara poli,
Cum vestrae tot iam ducuntur saecula vitae
A nati mundi principio atque chao,
- 5 Ecquem vidistis tam longo tempore, tantis
cladibus oppressum seditione sinum?
Ecquem tot quondam populis opibusque superbum
(hei mihi) vidistis tam subito ruere?
Si mihi causa mali tanti foret advena quisquam,
- 10 Leniri posset forsitan iste dolor.
Nunc cum consumunt heu me mea viscera, quaenam,
quae lacrimis nostris esse medella⁹³ potest?
Nam quod quaeso malum, quod non sum experta? bonum quod
ex tantis quod non perdiderim, superi?
- 15 Clara viris, armisque potens, opibusque beata,
consiliisque fui tuta feraxque solo.
Nunc horum iam ne ipsa quidem vestigia restant,
omnia perdidimus, sorte novante fidem,

⁹² nemo est: memo est (AT XI.)

⁹³ medella: medela (AT XI.)

Καὶ ἐπεὶ ἴδον τὴν πόλιν ἐκ τῆς ὄψης αὐτῆς

42350EZ XIKQ² xhpnf co "60u^a o.

- 20 Quoque magis doleam, iam vulgi fabula dicor,
 exemplum cunctis iam mea vita dedit.
 Ad quae me, fortuna potens, maiora reservas?
 Cuive foves tandem me miseram exitio?
 Non semel hostiles acies vidi ignibus atque
 Bacchatas ferro⁹⁴ per mea Regna Truci,
 25 Funera tot vidi campis heu strata meorum,
 Direpta et vidi templa domosque deum,
 Visa (nefas) etiam mihi sunt mea signa per agros
 Inter se nostros Marte coire gravi
 et toties nostros nostro quoque sanguine vultus
 30 conspersos vidi: quicquid erat miserum.
 Nil grave tam posset fieri, nil denique triste,
 cui non succubuit iam mea vita malo.
 Sed quae tanta fuit tantae mihi causa ruinae,
 O superi? tantum cur merui exitium?
 35 Quo tandem vestras laesi pia numina mentes?
 Quod nostrum offendit pectora vestra scelus?
 Sexcenta in nostris Regnis immania templa
 exstant, quae vestris laudibus usque tonant.
 Non ego vos templis pepuli, vestrasve figuras
 40 Direptas aris ignibus imposui.
 Connubia in nostris nullus scelerata sacerdos
 exercet regnis, nullaque virgo sacra.
 Non pietas in vos vel honor, reverentia nulla,
 Religio aut pulsa est finibus ulla meis,
 45 Non ego vicinis indicere bella cupivi,
 oppressis magnis cladibus ante satis.
 Non ego vicinum Regem detrudere Regnis
 optavi contra fasque nefasque suis.
 Non ego germanos armavi in proelia fratres,
 50 Non suasi, ut bellet cum genero ipse socer.
 Haec nunc pro tali pietate reponitis? hiisne
 Immeritam placuit fluctibus obruere?
 Quis, me, pro Christo est maiora pericula passus?
 aut cuius toties imbuit arva cruor?
 55 Thurcicus ille furor, cum iam sua sub iuga tantos
 misisset populos, servitio et premeret.
 In me, quae tantum⁹⁵ restabam sola, ruebat
 faucibus et nostris ponere frena volens.

94 ferro: fero (AT XI.)

95 quae tantum: quae quantum (AT XI.)

Kqf cmqo v̄4v̄ pgvk'MB4 ngo 2 p{ gm

42350EZ XKO2 xhpnf co. "60ul^a o

- 60 Obstiti et opposui tanquam, mea tergora, murum
 nec sivi rabiem longius ire suam.
 A qua tot iam sum misere vexata per annos,
 nec data pax ulla est, nec mora, nec requies.
 Utque Atlas coelum valida cervice ferebat,
 Sic ego perpetuo Barbara tela tuli.
- 65 Nec fuit inventus, qui pro me hoc munus obiret
 Alcides, nec qui fasce levaret eo.
 Sola repugnabam, traxi tot sola labores,
 Sed non victa (mihi credite) sola cadam.
 Pascere crudelis parto fortuna triumpho,
 pascere, nec telis perfida parce tuis.
- 70 Vicisti (fateor), vicisti, quid mea cessat
 Tertia Parcarum rumpere fila soror?
 Vel potius, si rursus habes, o diva, regressus
 (ut prohibent),⁹⁶ si nec perpetuo una manes,
- 75 Respice nos alacri vultu risuque benigno,
 omnipotens, mersae porrige, quaeso, manum.
 Sola homines summo deturbas culmine rerum,
 In solio rursus sola locare potes.
 Sed quid ego incassum Fortunae accepta potenti
 haec refero? vel quo denique vana feror?
- 80 Vos, o vos proceres, (nequeo iam vera tacere)
 huius vos estis causa caputque mali,
 Vestra meos manibus lacerat discordia voltus,
 et mihi iam toties vestra soluta fides.
- 85 Huc dudum proceres video vos tendere cunctos,
 una ut vobiscum funditus inteream.
 Nec vos clara movent maiorum facta parentum,
 nec vos nobilitas, nec movet ipse pudor.
 Iam vos nec superos ullos, credo esse putatis,
 Infera nec Ditis credere Regna fore.
- 90 O divum decorisque sui decorisque suorum
 Obliti, o famae gens inimica suae,
 Quae Furiae tanto vel quae vos turbine Dirae
 transversos agunt in mea damna, duces?
- 95 Quo pietas in nos, quo nostri cura recessit?
 Quis per vos linquor praeda cibusque feris?
 Quae mea vel mi vos iniuria fecit iniquos?
 Cur tantis vestris distrahor aut odiis?

96 prohibent: perhibent (AT XI)

Kqf cmqo v̄4v̄ pgvk'MB4 ngo 2 p{ gm

42350EZ XIKO² xhqnf co. "60ul^ao

- In quo me tandem sensistis dicite avaram?
- 100 Aut potius quid non largiter exhibui?
Non vobis auri, non vobis copia deerat
argenti, pinguis fertilitasque soli.
Vos nec equos estis peregrinis ducere regnis
assueti, aut validos vestra ad aratra boves,
- 105 Vos fontes gelidos habuistis, flumina, montes,
planicies, silvas, oppida, castra, Lacus.
Cum vobis nil deest, vos vobis (hei mihi) deestis,
Vos vestri gladii vestraque dextra necat.
Nam quae tanta fuit vobis heu dira cupido
- 110 nostra peregrino subdere colla duci?
Matthias quicquid magno sudore recepit,
Externos vidi perdere id omne duces.
Matthiae⁹⁷ similem, Matthiam reddere qui scit,
quaerite, vel bello consiliove gravi.
- 115 Quaerere non opus est longe. Rex ipse Ioannes,
quem vos deseritis, credite, talis erit.
Cui si depones nomen venerabile Jani,
Matthias⁹⁸ proles ipse erit Uniadis,
Et bene si memini, talis fortuna secuta est
- 120 Illum, ut post magnum referat imperium.
Sic spero exhaustis post tandem mille periclis,
Hostibus hic victis, Ungara sceptrum reget.
Hunc mea progenies, hunc vobis sumito Regem,
Desere vicini tecta cruenta Ducis.
- 125 Hic libertati vos optat reddere, at ille
vestra in servili ponere colla iugo,
Hic vobis parcens externo milite bellat,
Vos ille inter vos stringere tela iubet.
Ne vestras in vos assuescite vertere vires.
- 130 proice tela manu mox, mea progenies
Et venias veniam peccati exposcere tanti,
(Rex est hic mitis), ne dubita, dabitur.
Mitte meos ad me, Fernande, remitte volentes.
Cur retines nugis viscera nostra tuis?
- 135 Nil agis, invite qui frena imponere tentas,
altera iam quaeras, altera Regna tibi.
Desine iam tandem, iam desine velle, quod optas,
Nil agis invite, quod petis, alter habet.

97 Matthiae: Mathiae (AT XI.)

98 Matthias: Mathias (AT XI.)